

06

ДР. ІВАН ЗІЛИНСЬКИЙ.

ДЕЩО З ФОНЕТИКИ
УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ.

*Відбитка з ювілейного „Альманаха“ віденської „Січч“, виданого
в 40-літню річницю заснованя товариства.*

У ЛЬВОВІ, 1908.

Накладом автора.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Ш141.4-1+

Ш141.4-5

ЛНБ ім. В. Стефаника

00285411 (L)

Др. Іван Січинський

Діалог з фонетиком

Українських творів

Видання в Україні, Львів, 1992 р. 128 с. 10 коп.

У Львові, 1992

Видання в Україні

Видання в Україні, Львів, 1992 р. 128 с. 10 коп.

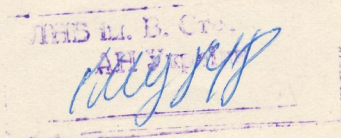
В модерних дослідях мов і поодиноких діалектів грає велику роль фонетика або фізіологія звуків. Це одна з наймодерніших наук, витворена німецькими ученими, а розвинена головним чином Англіцями. Вправді фонетикою займалися деякі учені як Hellwag, v. Kempelen, Chladni, Purkinje, Rapp, Brücke ще в 18 і першій половині 19 століття, однак властивий їй розвій датується доперва від 70-тих років минулого віку. Особливо в останніх десятиліттях літ повсталася ціла фонетична література, витворилися різні школи, а між ними найважливіші: школа англійська і німецька. Німецька школа більше національна, Англіцї стараються витворити більше загальну, космополітичну фонетику. На разі стоїть попри деякі браки безперечно найвище англійсько-скандинавська школа, репрезентована англ. ученими Bell'ом¹⁾ і Sweet'ом²⁾, що в своїх епохальних працях виставили систем самозвуків, який досі вважається найдоскональшим.

Поміж німецькими фонетиками уходить все ще підручник фонетики Сіверса, що дочекався 1901 р. п'ятого видання, за найкращий. Сіверс, хоча в багатьох місцях зовсім самостійний, узгоджує нову школу англійсько-скандинавську, прийнявши з незначними змінами згаданий систем звуків Світа, а в багатьох випадках зближує її до поглядів визначного норвежського фонетика Сторма³⁾.

¹⁾ Alex. Merville Bell, Visible Speech. London 1867, 2. вид. 1882.

²⁾ Henry Sweet, A Handbook of Phonetics. London 1877. 2 вид., „A Primer of Phonetics“. 1890.

³⁾ Пор. його критичний огляд фонетичної літератури до 1890 р.: Englische Philologie. Leipzig 1892. 2 томи.

Поле фонетики дуже розлоге. Зовсім иньше значіне ма вона в науках природничих, як для дослідника живих мов, а ще иньше становиско має вона супроти історично-порівнюючих язикових дослідів.

Практична сторона фонетики має безперечно найбільше значіне при виучуваню живих мов, бо лиш при її помочи дасть ся точно означити дійсна, вірна вимова найріжнороднійших ідіомів.

Для історика мови важна практична фонетика в тім, щоб точно означити вимову живучих представників якоїсь мови або говорів як трівку підставу для їх історичного розсліду, бо недокладна і неточна правопись давнійших і новійших часів дуже часто закриває характеристичні прикмети вимови, які мали або мають велике значіне в розвою язика.

Фонетика має дати історикови мови відповідь і вияснене про природу, розвій і відносини ріжних звукових процесів, яких початок і кінцевий розвій відкрив він при помочи історичних студій. Фонетика показує йому в живучих мовах і говорах цілі ряди переходових звуків, що находять ся в ріжних степенях розвою і напроваджують його до роблення анальогічних заключень, в якім напрямі розвивали ся поодинокі мови.

Щоб означити фонетичну вартість поодиноких звуків, мусить ся їх докладно порівнати з відповідними звуками чужих мов. Хто знає лиш звуки рідної мови, не знає їх в дійсности, що як раз найбільше характеристичне у них. Тому особливо англійські фонетики зібрали величезний матеріал примірів з ріжних, не лиш світових мов, але навіть з дуже далеких, дуже мало або зовсім незнаних діалектів. Але не так то легко навіть для вишколеного фонетика підхопити і зовсім вірно поняти ріжні, ніжні відтінки чужих звуків. На се не вистарчить почути кілька разів якийсь чужий звук, фонетик мусить до нього при звичаїти ся і зжити ся з дотичною мовою. Через се й вийшло означене фонетичної вартости деяких славянських звуків у зах. европ. фонетиків не цілком вірне. Практичним мірилом чужих звуків, як се слушно признає Сторм, може бути лиш вправне ухо уроженця. На жаль се поле не лиш у нас, але і в иньших слав. мовах дуже мало оброблене або й зовсім ще не тикане.

Вихідною точкою при всяких фонетичних студіях мусить бути для кожного дослідника мови його власний, з малку виучений говір. Тільки по докладнім пізнанню всіх звукових появ власного говору можна взяти ся за студіюване сусідних і дальше

віддалених говорів і цілих мов. Теперішні т. зв. культурні мови, що представляють звичайно мішанину звукових і мовних форм найрізноманітнішого походження і підлягають безнастанно довільним впливам одиниць, не можуть самі собою творити підстави до збудованя звукового систему даної мови.

Се можна зробити лиш по докладнім розслідуванню і характеристиці поодиноких діалектів. Єдність мов існує лиш на папері, і поодинокі модерні мови стоять між собою надто далеко, щоб лиш з їх порівняня можна з рішучою певністю вивести загальні правила про їх звуковий і мовний розвій. Лиш діалекти можуть виповнити бракуючі, посередні звена поміж поодинокими мовами. Ідіоми простого люду, які живуть і розвиваються через несвідому традицію устних зносин, можуть подати дослідникови о много яснійший образ мовного розвою як штучні, літературні мови.

Щоб вглянути глибше в будову звукового систему поодиноких говорів чи якоїсь мови, треба передовсім винайти характеристичні принципи дотичних говорів чи мови, які залежать від різних чинників і надають кождому діалектові або мові оригінальну, відрубну ціху супроти інших говорів або чужих мов.

Звуковий систем української мови має кілька таких характеристичних принципів, якими маркантно відрізняється від звукових систем інших славянських мов.

На одну таку принципіальну черту звукового систему нашої мови перший звернув увагу Оляф Брок, проф. унів. в Християнії, у своїх цінних фонетичних студіях з укр.-словацького погранича на Угорщині¹⁾. Він заперимітив, що в українських діалектах на Угорщині ряд самозвуків инакше артикулює ся, а то дальше в заді устної ями і низше як відповідні самозвуки в говорах східно-словацьких; ті самозвуки завдавали йому багато трудностий, бо не давались умістити в порівнюючій таблиці самозвуків Світа-Сіверса²⁾, що служить до означеня фонетичної вартости самозвуків різних європейських мов.

Такий відмінний спосіб артикуляції задержав ся в мові села Ублі лиш в наголошених складах, підчас коли в ненаголошених та артикуляція пропала, а вже в сусіднім ідіомі, сотацькім, що

¹⁾ Угорорусское нарѣчіе села Убли. Ст. Птб. 1899. — Weitere Studien von der slovakisch-kleinruss. Spachgrenze im östl. Ungarn, Kristiania 1899. — Zum Kleinrussischen in Ungarn. (Arch. f. sl. Phil. XVII, 321—415; XIX, 1—21).

²⁾ Пор. Sievers, Phonetik, 4 вид. ст. 96.

викликав голосну полеміку між ученими на тему, чи се український чи словацький говір, зближує ся дуже до східно-словацького способу артикульованя. На стор. 73 своєї студії „Угросорусское нарѣчіє села Убли“ пише Брох: „На основаніи слышанных мною отдѣльныхъ словъ малорусскаго и внѣ Венгрии, съ восточной стороны Карпатовъ, поставлю даже вопросъ: не принадлежитъ ли такое болѣе низкое положеніе языка при артикуляціи гласныхъ (а можетъ быть и другихъ звуковъ) малорусскому вообще? Или — какое его распространеніе въ малорусскомъ? Въ этомъ вопросѣ лежитъ по моему богатое поле для наблюденій“.

На підставі перепроваджених мною фонетичних студій над нашими діалектами після вказівок проф. Ягіча і Броха я переконав ся, що згадана, відмінна артикуляція поодиноких звуків з незначними виїмками властива усім українським діалектам на цілій укр. території і полягає на спеціальній артикуляційній основі¹⁾ української мови. Найхарактеристичнішим приміром сього рода обниженої артикуляції в нашій мові є наскрізь оригінальний представник первісного „и“. Ідентичного звука не має жадна славянська ані иньша европ. мова. Підчас коли у всіх слав. мовах етимологічне „и“ вимаवляє ся подібно як наше високе „і“, що повстало з ѣ, е, о і т. д., пр. вітер, лід, дім і т. д., українське „и“ се цікавий, переходовий звук, що вимавляєть ся при обниженю языка, а його артикуляційне місце лежить на границі між висше згаданим, високим і²⁾ пр. наше „ліс, нім. „ihn...“ — а середним, стисненим (замкненим) ê³⁾ пр. нім. „See“, франц. „été“, наше бойківське: отѣць, горнѣць і т. д. При тім се не зовсім чистий передовий звук (Vorderzungen-front-Vokal), бо місце згаданої, обниженої, вертикальної артикуляції лежить (коли беремо під увагу горизонтальне уставлене языка) трошки дальше в заді на границі між передовими звуками (front-Reihe, пр. згадане, високе „і“) а польським „у“ (byé), або російським „ы“.

Така більше менше пересічня фонетична вартість звука „и“, так як він вимавляєть ся з незначними виїмками і модифіка-

¹⁾ Під артикуляційною основою, яка не лиш у поодиноких народів, але і у поодиноких індивідуів може бути відмінна, розуміє ся пересічне уложене, до якого стремлять органи мови підчас їх акції, із якого можуть відповідно найвигідніше виконувати найрізномородніші артикуляції (Teelmer, Internat. Zeitschr. für allg. Sprachwiss. I, 146).

²⁾ Після інтернаціональних, фонетичних термінів: „high-front-narrow“ пор. таблицю самозвуків (Sievers, Phonetik, 4 Aufl. S. 96).

³⁾ „mid-front-narrow“ (ibid.).

ціями¹⁾ у всіх укр. діалектах, на цілій укр. території, так в наголошених, як і в ненаголошених складах.

Крім сеї одної загальної черти укр. звукового систему характеризує одну часть, західні укр. говори в Галичині і на Угорщині, низький уклад гортанки, через що повстає склонність при артикуляції потягати цілу масу язика в зад т. є. веляризувати звуки. При тім язык артикулює недбало з незначним напруженем усіх своїх частий і артикуляція гортани є мало енергічна. Наслідком сего вимова тих говорів звучить грубше, твердше і більше шорстко в порівнаню з тоншою, мягшою і більше звінкою вимовою східно-укр. говорів.

З сим вяжеть ся й цікаве, зовсім відмінне угрупованє самозвуків в західній і східній части укр. язикової території, через що всі українські діалекти розпадають ся на дві великі, нерівні групи говорів: східну і західну.

Підчас коли у східній групі видко наклін артикулювати майже всі звуки більше в передній части устної ями, а задні самозвуки або не є вповні розвинені, або їх артикуляція пересунула ся з часом цілком в перед, через що загальний тон вимови став яснійший, — в західній групі річ має ся зовсім противно.

У східних діалектах головним звуком, що надає цілій вимові тон, є самозвук „і“ з всіми своїми відтінками і варіантами. Він становить осередний пункт, що до него гравітують всі иньші самозвуки, йому уподібнюють ся і довкола нього групують ся. Він посідає дуже велику експанзивну силу і випер в історичнім процесі розвою нашої мови кілька первісних звуків. Нині пр. заступає він не лиш первісне „ѣ, е, о“, але потягнув в перед і засмілював старе „ы“, так що у східно-укр. говорах ріжниця між „ы“ а „и“ майже зовсім затерла ся; ненаголошене „е“ перемінилось рівнож у відтінок дуже зближений до категорії звуків „і“, а в деяких случаях (по змягчених співзвучах) може

¹⁾ Про різні відтінки сього звука, які хитають ся між „і“ а „е“ пр. пісаті, платіті, маліна і т. д. в деяких зах. укр. говорах, або пр. наддністрянське і буковинське: дівлюсі, рескаль, Вижнеця і т. д. і т. д., нема місця тут розводитись. Хто тим интересує ся, знайде фахове означене фонетичне всіх сих варіантів, як і подібний спосіб артикуляції иньших звуків в моїй більшій фонетичній студії, яка незадовго появить ся в друку. Поки що лиш замічу, що всі вони артикулюють ся низше як етимологічне „і“ у иньших славянських мовах та що для чужинця вимова нашого „и“ є дуже трудна і робить вражіне звука зближеного до „е“. Тим то й наші жиди, хочачи його вірно віддати, вимавляють: детена, ходете і т. д.

навіть самозвук „а“ в деяких діалектах перейти в передне „і“ (пр. щісте, двацїть, сьвітий і т. д.).

Цїлком инакше представляєть ся угрупованє самозвуків в західній групі укр. говорів. Хотяя і тут згаданий звук „і“ з ріжними варіянтами грає в звуковім системі значну ролю, то його експанзивній діяльності ставлять енергічний опір самозвуки, що артикують ся в задній часті устної ями. Тут вибив ся на головний звук і угруповує коло себе иньші звуки — другий з фізіологічного боку незвичайно цікавий самозвук, представник старого „ы“. Спосіб артикуляції сього звука не дасть ся з'ідентифікувати ані з російським ы ані з польським у. Особливо по губних п, б, в, м і гортанних к, г, г', х в наголошених складах пр. бойк. быкы, лемк. мыш, хырбет, я быў, пырщ, вы і т. д. звучить сей самозвук так грубо і глухо як ні один подібний звук в иньших знаних мовах.

У східно-українських діалектах первісне ы, як вже висше згадано, майже зовсім з'асімілювало ся наслідком пересунення артикуляції в передну часть устної ями з обговореним звуком и¹).

В західних укр. діалектах заступає грубе ы не лиш етимологічне ы, але в декотрих околицях виперло воно етимологічне и і стоїть на місци первісного о, пр. квытнути (= квітнути), сьль (зам. сіль), быб (зам. біб), выл (зам. віл), рык (gen. року) і т. д.

Крім звука ы артикулює ся також о в декотрих зах. околицях дуже низько і більше в заді устної ями, а також е особливо в наголошених складах вимаваєть ся низше в порівнанню з вимовою сих звуків у східних говорах. Загально кажучи, визначають ся зах. укр. діалекти ширшою скалею звуків і їх артикуляційні місця розложені більше рівномірно на цілу устну яму. Через се виходять поодинокі звукові відтінки яснійше і прецізнійше в порівнанню з звуковим системом східної групи, де зливає ся і мішає ся багато відтінків через близькість артикуляційних місць. Притім і наголос в обох групах відмінний.

Вже висше наведені характеристичні черти вистарчають, щоб поділити цілий український язиковий простір на дві великі групи: східну і західну, або инакше після уживаня форми „бути“ і „быти“ на: Булаків і Былаків.

¹) Виїмок творять північно укр. говори на Полісью, де після Житецького (Очерк звуковой истории малор. нарѣчія, ст. 128) і Михальчука (Труды Чубинського Т. VII, 486 сл.) існує також грубе „ы“ побіч „и, і“, але як саме воно звучить, трудно пізнати з їх опису.

До західної групи треба зачислити говори: галицьких Лемків, Замішанців, Бойків, т. зв. говір „Доли“ в околиці Перемишля і Ярослава і більшу часть говорів на Угорщині; всі иньші діялекти на схід належать до східної групи.

Подібно як перехід від одного діялекту до другого майже ніколи не наглий, лиш оба пограничні діялекти зливають ся поволи мов філії один з другим, так що дуже трудно означити границю поодиноких говорів одною лінією, — так само і висше названі дві групи переливають ся звільна одна в другу на широкій, граничній полосі, яку творить в Галичині північно-східна часть бойківського говору а дальше на північ здовж Сяну і його допливів т. зв. говір Доли.

Як раз в сій переходовій полосі існує один незвичайно цікавий переходовий звук, варіант грубого *ы*, що є одним з головних звен, які спуюють системи звукові обох груп. Се той самий звук, що про нього згадує Верхратський¹⁾ і Гнатюк²⁾, а який докладно описав Брох³⁾ і ужив його як ключ до пояснення походження цікавого, сотацького діялекту.

Сей відтїнок звука *ы*, який ми означимо після транскріпції Броха *w*, артикулює ся при напруженю язика і рівночаснім заокругленю губ в задній части устної ями на границі між категорією звуків *о* а *у* так, що на невправне ухо робить вражінє глубокого, глухого, протяжного *ō*⁴⁾.

В сотацькім говорі на пограничу укр.-словацькім на Угорщині стоїть він на місци старого *ы* пр. *я бwў, мwть, умwвать се, бwк, смwк (= смык)...*, відтак на місци первісного *о*: *bwг* (gen. бога), *pwк, kwнь, wвн, pwст*⁵⁾ і т. д.

Після виводів Броха повстав сей звук в сей спосіб, що для Сотаків під впливом словацьким спосіб артикуляції укр. угорського, грубого *ы* став з часом чужий і що Сотакі до внутрішньої артикуляції язика при *ы* додали ще артикуляцію губ,

¹⁾ Знадоби до пізнання угорско-руских говорів, Зап. Тов. ім. Шевченка XXVII, 16.

²⁾ Етнографічний Збірник, III, стор. X.

³⁾ Weitere Studien von der slovakisch-kleinruss. Sprachgrenze im östl. Ungarn, Kristiania 1899, §. 4.

⁴⁾ Після інтернаціонального фонетичного ключа є се: „Ein midback-round (labialisierter) Vokal.“ (Пор. таблицю самозвуків, Sievers, Phonetik, 4 Aufl. 96).

⁵⁾ Пор. Weitere Studien, §. 49.

або інакше що вони звук **ы** лябіялізують¹⁾. Звук сей знаходить ся ще в стадії розвою і є після Броха продуктом розкладу принципів українського звукового систему під впливом сх.-словацьким²⁾.

Подібний перехід первісного **ы** в злябіялізований самозвук, каже дальше Брох, існує також в долішно-лужицькій мові; незвичайно цікавий факт, що оба сї случаи відносять ся до мов які очевидно нагодять ся під впливом чужих мов в стані розкладу. Вкінці додає Брох, що перехід первісного **ы** в злябіялізований, задний самозвук (*Gerundeter-back-Vokal*) в славянських діалектах дав би з сеї точки погляду матеріал до цікавої монографії³⁾.

Цінні уваги Броха захопили мене слідити дальше за сим питанням, однак результат моїх дослідів не дасть ся погодити з заключениями Броха. Склонність лябіялізувати звук **ы** існує також в чисто українських говорах, де її тяжко пояснити чужим впливом.

Так находимо передовсім в праці Верхратського⁴⁾ вправді не зовсім точні, але дуже цінні замітки, що в деяких околицях укр. території на Угорщині грубе „**ы**“ в вимові зближує ся до протяжного **ō**, пр. *мыло* майже як *моло* (Страбичів), *быў* майже як *боў*, (Дунковиця — *Nyires falva*) і додає, що в сих околицях відбуває ся правдоподібно повільний перехід **ы** в формах дієслова „**быти**“ в **у** через **ō**. Часто звучить вимова „*бōў*, *я забōў*“ майже як галицьке „*буў*, *я забуў*“, або принайменше зближуєсь дуже до нього. — На иньшій місци⁵⁾ каже Верхратський, що переважна часть угорських Русинів належить до „*былаків*“. Верховинці здовж галицького погранича є „*булаки*“. Часом змінюв той сам оповідач форми „*быў*, *буў*, *бōў*; *были*, *бōли*“ — майже як *були*⁶⁾.

Подібну, хоч дуже недокладну замітку знаходимо у Гнатука⁷⁾, що в многих угорських говорах, (хотяй не у всіх) існує тверде **п**, яке так грубо вимавляє ся, що хто не чув подібного твердого звука, дуже трудно присвоїть собі його вимову. Часом

¹⁾ В такий сам спосіб розвинув ся сей звук на місци первісного **о** через посередний степень **ы** (отже **о**, **ы**, **у**).

²⁾ *ibid.* §. 50.

³⁾ *ibid.* §. 52.

⁴⁾ Знадоби до пізнання угорско-руских говорів. Зап. Тов. ім. Шевченка XXVII, 16.

⁵⁾ *ibid.* ст. 9.

⁶⁾ Пор. Втори вимови. Зап. Тов. ім. Шевч. XXIX, 134, 145, 149.

⁷⁾ Етнографічний Збірник III, ст. X.

переходить сей звук навіть в о пр. „войти“ місто „вийти“ = наше „вийти“; „возір“ наше „вікно“. Тому, що Гнатюк не міг вислідити услівій, серед яких звук ы виступає, не означає його окремим графічним знаком, лиш заступає його звичайним и.

Хоч як скупі і недокладні сї дані у Верхратського і Гнатюка, то все таки вони наглядно вказують, що масмо тут до діла з тою самою звуковою появою, яку відкрив Брех в сотацькім говорі.

Труднійша справа пояснити походжене сього звука. Словацький вплив, яким пояснив Брех сотацьке w, виключений, бо місцевости, подані Верхратським, лежать далеко на схід від словацького погранича (Ком. Берг), а Брех знайшов вже в селі Убля, що лежить на самій языковій граници, лише правильне, чисте ы. Що найбільше можна би думати про сусідний вплив мадярський, але і до того не маємо ніякої підстави.

Що тут не маємо до діла з жадним чужим впливом, лиш з зовсім самостійною укр. звуковою появою, яку витворив вплив згаданого звукового систему східної групи укр. діалектів на західний, покаже нам істноване того самого процесу звукового на північ від Карпат в галицьких переходових говорах.

Я мав нагоду пізнати близше сей звук в двох місцях на чисто українській языковій території в Галичині — в селах: Гуйсько, Макова, Ліщини, Квашенина (добромильський повіт, діалект Доли) і в Перегінську) (долинський повіт, де вже діалект бойківський поволи починає зливати ся з гуцульським).

Ріжниця помежи галицьким а сотацьким w лежить лише в тім, що підчас коли сотацьке w стоїть також на місци первісного о, в згаданих місцевостях в Галичині заступає сей звук лише старе ы і то по губних співзвучах и, б, в і м пр.: я бwу (= буў), бwла, бwло; они забwли (= забули); бwk (= бик), грўбwй, худбw (= худоби), вwсoкий, вwмiтати (= вимітати), вwдрапати сї, мwш (= миш), мwло (= мило) і т. д.

Як ми вже висше згадали, істнує характеристичне грубе ы лише в західній групі укр. говорів, підчас коли у східних діалектах ріжниця помежи ы а и майже цілковито затерла ся.

Для східно-галицького Булака бойківське чи лемківське ы — се зовсім чужий, незвичайний звук, який він не в силі вимовити.

1) Коротеньку замітку про істноване сього звука в Перегінську подав Верхратський ще в студії: „Über die Mundart der Marmaroscher Ruthenen“. Stanislau 1883, стор. 7.

Але чим даліше на захід в напрямі до границі Былаків, ріжниця в артикуляції між *ы* а *и* стає поволи чим раз виразнійша пр. в словах: *бык* а *біти*; *сын* а *носіти*; *дым* а *родіна*; *ты* а *дитіна* і т. д. В переходовім говорі долівськім та ріжниця вже зовсім ярка, але з другого боку можна там декуди зауважати хитане в артикуляції „*ы*“. Пр. в селі Мацьковичах (коло Перемишля) побіч грубого *ы* існує другий його відтінок, що зближає ся до глухого, протяжного *ѣ*: пр. *дем* (зам. *дым*), *рѣба* (зам. *рыба*), *бѣти* (м. *быти*) і т. д. Дальшим таким хитким варіантом грубого *ы* в сій граничній полосі єсть як раз висше обговорений звук *ш*.

Який чинник викликав сю хиткість в артикуляції грубого *ы*, легко з висше сказаного відгадати. Не чужий, польський вплив, який одиноко в Галичині можна би брати під розвагу, бо Поляки самі посідають середне *у* = *ы*, лише під впливом відмінної артикуляційної основи східних укр. говорів стає для мешканців згаданої переходової полоси дивний спосіб артикуляції звука *ы* поволи чим раз більше чужим. Наслідком того в одних місцевостях пересунуло ся місце артикуляції *ы* даліше в передну часть устної ями, через що повстали згадані передні відтінки, зближені до польського і російського *у*—*ы*, або до протяжного глухого *ѣ*, а в других околицях задержав ся еще вправді задній уклад язика, характеристичний для грубого *ы*, але до нього прилучила ся рівночасно артикуляція губ (так як при виговорі *о* і *у*) під впливом попередних губних співзвуків і з сеї скомбінованої артикуляції повстав наш оригінальний звук *ш*¹⁾.

При помочи сього переходового звука легко нам тепер зрозуміти й повстане укр. форм *бути*, *буў*... з первісного *быти*, *быль*..., що їх пояснювано доси по просту анальогією.

Вже Потебня висказав ся за можливістю повстання „*бути*“ з „*быти*“ в простій дорозі через фізіологічний

¹⁾ Крім згаданих висше місцевостей має сей звук існувати ще в інших селах пр. Білич, Плоске, Вичів (Старосамбірщина) і в Тухольщині над Орявою, однак я неміг ізза браку часу сього провірити. Спорадично находимо в долівськім говорі також вже чисте *у* місто *ы* пр. *вуострити* сокіру (зам. *выострити*, Вуйковичі коло Перемишля). Подібні приміри як пр. *ўпрати* зам. *выпрати*; *ўбити* м. *выбити*; *ўдаток* зам. *выдаток*; *ўвчити* зам. *вывчити* і т. д. існують у східно-угорських говорах а також у галицьких Бойків вздовж угорської границі (Верхратський, Зап. Тов. ім. Шевч. XXVII, 61). Примірів з „*ву*“ місто „*вы*“: *вуберати*, *вурости*, *вукста*, які подає Семенович (Сборникъ статей по слав. уч. Лам. Спб. 1883), Верхратський не подає.

звуковий процес без наглих скоків, яких ніяка мова, що жие і розвиває ся, не любить; лише не міг знайти в нашій мові відповідних примірів, що могли би піддержати його погляд і тому мусів оглядати ся за ними аж по чужих славянських мовах¹⁾.

Що первісне **ы** в формі **быти** перейшло як раз в **у** (**бути**) а не в передний самозвук **и**, як се загально стало ся в иньших формах, хотяй перед ним стоять також губні співзвуки пр. **бик**, **грубий**, **високий**, **миш**, **мило** і т. д., се дасть ся пояснити в слідующий спосіб:

Коли у східних укр. діалектах наслідком пересуненя артикуляції звуків в перед ями устної виговір грубого, задного **ы** ставав чужим і через хиткість його артикуляції розпав ся не кілька відтінків (подібно як се тепер бачимо в згаданих місцевостях), аналогія форми „буду“ (ст. сл. бждж) допомогла злябіялізованому відтінкови **ш**, що стоїть дуже близько до звука **у**, взяти верх над иньшими відтінками **ы** і в сей спосіб повстали з **быти** через посередний степенъ **бшти** — форми: **бути**, **буў** і т. д., підчас коли в иньших словах **ы** злило ся з **и**.

Сих кілька загальнійших заміток, винятих з систематичної фонетики українських говорів, вказує бодай в приближеню, як нерівномірним кроком поступав історичний звуковий процес в поодиноких частях української території. Під сим зглядом східно-укр. говори випередили з бігом часу далеко групу західну. В сій послідній групі, де через льокальні відносини і иньші причини витворила ся ціла маса гірських ідіомів, розвинуло ся дуже богато орігінальних, фонетичних появ, богато архаїзмів задержало ся до наших часів, а цілі ряди переходових звуків і посередних степенів, що ще находять ся в стадії розвою, позваляють нам на власні очи бачити майже всі етапи історичного розвою наших поодиноких звуків, який східні діалекти вже давно перебули.

¹⁾ Пор. його Отзывъ о сочиненіи А. Соболевскаго — „Очерки изъ исторіи русскаго языка“ (Изв. о р. яз. и слов. 1896. Т. I, 823 сл.).

ГМЦ-848

ГМЦ-848

ДР. ІВАН ЗІЛИНСЬКИЙ.

ДЕЩО З ФОНЕТИКИ
УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ.

*Відбитка з ювілейного „Альманаха“ віденської „Січи“, виданого
в 40-літню річницю заснованя товариства.*

У ЛЬВОВІ, 1908.

—
Накладом автора.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.